ePublishing

EKT ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Bulletin of the Centre for Asia Minor Studies

Vol 12 (1997)

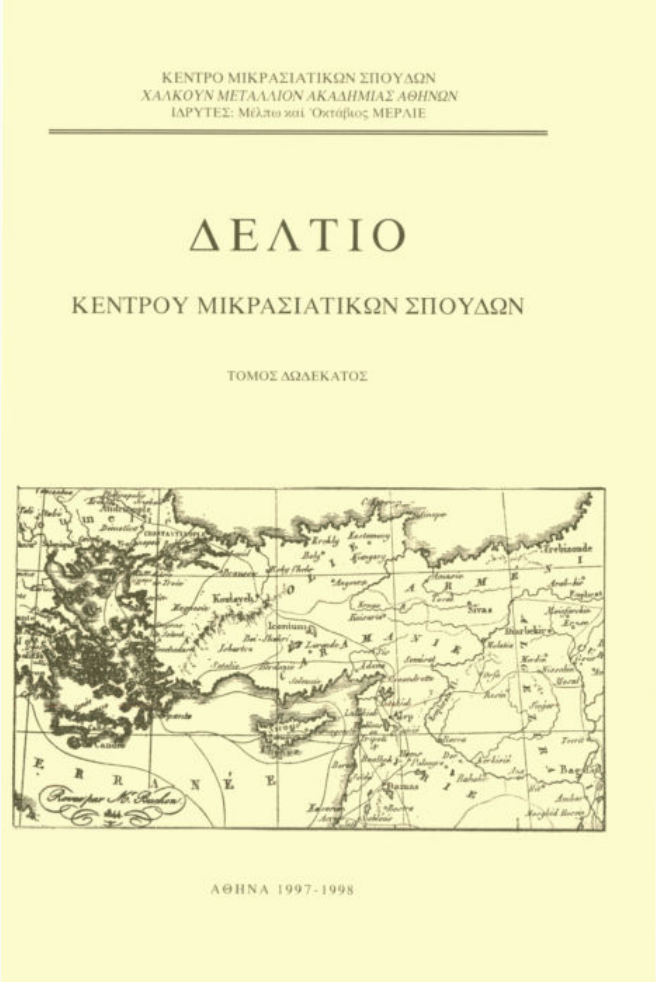

The first printed Greek translation of a Turkish literary work (1800)

Γιώργος Κεχαγιόγλου

doi: 10.12681/deltiokms.79

Copyright © 2015, Γιώργος Κεχαγιόγλου

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Κεχαγιόγλου Γ. (1997). The first printed Greek translation of a Turkish literary work (1800). *Bulletin of the Centre for Asia Minor Studies*, *12*, 155–166. https://doi.org/10.12681/deltiokms.79

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 25/01/2026 13:16:23

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ

Η ΠΡΩΤΗ ΕΝΤΥΠΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ (1800)

Στὴ μνήμη τοῦ Νικόδημου, φτωχοῦ τουρκόφωνου παραμυθᾶ στὸ Νέβσεχιρ καὶ τελευταίας χαρούμενης ἀνάμνησης τοῦ πατέρα μου

Μολονότι στὴ μακρόχρονη γνωριμία τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ μὲ τὰ τουρκ(ομαν)ικὰ φύλα[1] δὲν ἔπαψαν οἱ μεταξύ τους γραμματειακὲς σχέσεις, μολονότι λογοτεχνικό, «προλογοτεχνικὸ» καὶ «παραλογοτεχνικό», λαϊκὸ ἢ «ἀνώνυμο» (ἔμμετρο ἢ πεζό, κυρίως ἀφηγηματικὸ) ὑλικὸ κυκλοφοροῦσε προφορικὰ ἀνάμεσα στοὺς ἑλληνόγλωσσους καὶ τουρκόγλωσσους πληθυσμοὺς τῆς Ἐγγὺς καὶ Μέσης Ἀνατολῆς, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ κατόπιν τῶν Βαλκανίων σὲ ὁλόκληρη τὴν περίοδο τῆς στενότερης ἐπαφῆς τους (11ος αἰ. κ.ἑ.),[2] μολονότι χειρόγραφο ὑλικὸ τουρκικῶν μεταφράσεων ἔργων τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, καὶ νεοελληνικῶν μεταφράσεων ἔργων τῆς τουρκικῆς γραμματείας εἶναι γνωστό, ἂν καὶ σχεδὸν ἀδιερεύνητο,[3] μολονότι οἱ «γραικοτουρκικὲς» (καραμανλίδικες) ἔντυπες μεταφράσεις (ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στὰ τουρκικά, ἀλλὰ σ' ἑλληνικὸ ἀλφάβητο) ξεκινοῦν, γιὰ τὰ μὴ λογοτε-

1. Βλ., πρόχειρα, γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο, τὴ βιβλιογραφία τοῦ G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Βερολίνο [2]1958. Δὲν ὑπάρχει, γιὰ τὴν ὥρα, ἀνάλογη γενικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὴ νεοελληνικὴ περίοδο.

2. Οἱ μαρτυρίες ἀφθονοῦν ἰδιαίτερα γιὰ τὴ λαϊκὴ ἀφήγηση (παραμύθια, ἀνέκδοτα, ἱστορικὲς καὶ θρησκευτικὲς παραδόσεις κτλ.), καὶ δὲν προέρχονται μόνο ἀπὸ ἀνατολίτες καὶ δυτικοὺς περιηγητές· ἡ νεοελληνικὴ δραστηριότητα στὴν πρόσληψη περσοαραβικῆς, ἀρχικά, καὶ τουρκικῆς, κατόπιν, προϊσλαμικῆς, εἴτε ἰσλαμικῆς ὕλης ἐπεκτείνεται, ἐπίσης, στὸν τομέα τῶν μεταφράσεων, παραφράσεων καὶ διασκευῶν θρησκευτικῆς γραμματείας γιὰ ἑλληνόγλωσσους μουσουλμάνους, ἰδιαίτερα τῆς Βαλκανικῆς (Ἤπειρος, Ἀλβανία κ.ἄ.), ποὺ μόλις τώρα ἀρχίζουν νὰ μελετιοῦνται σοβαρά, ἰδιαίτερα ἀπὸ γλωσσολόγους.

3. Δὲν ἔχει γίνει ἀκόμα προσπάθεια βιβλιογραφικῆς καταγραφῆς οὔτε, φυσικά, ποσοτικῆς ἢ ποιοτικῆς ἀποτίμησής του. Γιὰ τὴ νεοελληνικὴ δραστηριότητα ὡς τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ., ὁ ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὶς παλαιότερες, καὶ μὴ εἰδικές, βιβλιογραφικὲς καὶ βιοεργογραφικὲς προσπάθειες τῶν Γ. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον* (1804), καὶ Κ. Ν. Σάθα, *Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμψάντων Ἑλλήνων...* (1868), ἀλλὰ χρειάζεται νὰ ἐξετάσει, τουλάχιστον, ὅλους τοὺς δημοσιευμένους ὡς σήμερα Καταλόγους (νεο)ελληνικῶν χειρογράφων, ὅπου δὲν λείπουν οἱ ἐνδείξεις μεταφράσεων ἀπὸ τὰ τουρκικά.

χνικὰ ἔργα, ἤδη ἀπὸ τὸ 1584 καί, αὐτοτελῶς, ἀπὸ τὸ 1718,[4] καὶ μολονότι οἱ πρῶτες γνωστὲς χειρόγραφες ἑλληνικὲς μεταφράσεις τουρκικῆς «προλογοτεχνικῆς» ἢ «παραλογοτεχνικῆς» ὕλης ἀνάγονται στὸ πρῶτο, πιθανότατα μισὸ τοῦ 18ου αἰ.,[5] δὲν διαθέταμε ὡς τώρα καμιὰν ἔνδειξη γιὰ ἔντυπη μετάφραση τουρκικοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου πρὶν ἀπὸ τὸν προχωρημένο 19ο αἰ.[6] Ἑπόμενο ἦταν, λοιπόν, νὰ θεωρεῖται γενικὰ ἀπὸ τὴ γραμματολογικὴ ἔρευνα, ποὺ ἐκτιμᾶ κυρίως τὴν «καθαυτὸ λογοτεχνία» καὶ τὰ ἔντυπα τεκμήριά της, ἀπειροελάχιστη ἡ (ἰσλαμικὴ καὶ) τουρκικὴ συμβολὴ στὴ νεοελληνικὴ γραμματεία[7]

---

4. Βλ. S. Salaville - E. Daleggio, *Karamanlidika...*, τόμ. 1: *1584-1850,* Ἀθήνα 1958, καὶ Ἐ. Μπαλτᾶ, *Karamanlidika. Additions (1584-1900)...*, Ἀθήνα 1987· *Karamanlidika. Nouvelles additions et compléments, I,* Ἀθήνα 1997 (ὅπου καὶ χρησιμότατη βιβλιογραφία γιὰ τὴ «γραικοτουρκικὴ» γραμματεία).

5. Βλ., π.χ., τὶς πρῶτες γνωστὲς χειρόγραφες μεταφράσεις ἱστοριῶν-ἀνεκδότων τοῦ *Νασρεντὶν Χότζα* (στὰ νεοελληνικὰ καὶ στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά), ποὺ ἐνδέχεται νὰ ἀνήκουν στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰ. καὶ νὰ χρησιμοποιήθηκαν ἀκόμη καὶ στὴ νεοελληνικὴ (φαναριώτικη) ἐκπαίδευση: Γ. Κεχαγιόγλου, «Ἕνας Ὀθωμανὸς Αἴσωπος στὴν αὐλὴ τῶν Μαυροκορδάτων καὶ τοῦ Ὄθωνα: Οἱ πρῶτες σωζόμενες ἑλληνικὲς μεταφράσεις τοῦ *Νασρεντὶν Χότζα» Μολυβδοκονδυλοπελεκητὴς* 4 (1993), σσ. 7-41 (καὶ συνοπτικότερη μορφὴ στὸν τόμο *Ὄψεις τῆς λαϊκῆς καὶ τῆς λόγιας νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. 5η Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση ἀφιερωμένη στὸν Γιάννη Ἀποστολάκη, Θεσσαλονίκη, 14-16 Μαΐου 1992* [*ΕΕΦΣΠΘ. Τεῦχος Τμήματος Φιλολογίας,* Παράρτημα ἀριθμ. 5], Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 159-181).

6. Ἡ πρώτη, μὴ αὐτοτελὴς συλλογὴ ἔντυπων μεταφράσεων ποὺ συμπεριλαμβάνει τουρκικὴ καὶ ἀραβικὴ πεζὴ ἀφηγηματικὴ ὕλη εἶναι, σύμφωνα μὲ τὰ γνωστὰ βιβλιογραφικὰ δεδομένα, οἱ *Μῦθοι, μυθιστορίαι καὶ διηγήματα ἠθικὰ καὶ ἀστεῖα* τοῦ Δ. Κ. Χατζηασλάνη Βυζάντιου (Ἀθήνα [1]1839).

7. Γιὰ τὶς γενικότερες γραμμὲς τοῦ νεοελληνικοῦ ἀνατολισμοῦ, καὶ γιὰ ὁρισμένα αἴτια ποὺ καθόρισαν ἢ ἐμπόδισαν τὴν ἀνάπτυξή του βλ., ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βιβλιογραφία τῆς σημ. 5, καὶ Anna Tabaki, «Un aspect des Lumières néohelléniques: L'approche scientifique de l'Orient. Le cas de Dimitrios Alexandridis», *Ἑλληνικά* 35 (1984), σσ. 316-337, καθὼς καὶ τὶς ἐργασίες μου: «*Χίλιες καὶ Μία Νύχτες*: Σταθμοὶ στὶς τύχες τοῦ ἔργου καὶ ἡ μετάφραση τοῦ Κώστα Τρικογλίδη», *Διαβάζω* 33 (1980), σσ. 42-59· «Ὁ βυζαντινὸς καὶ μεταβυζαντινὸς *Συντίπας*: Γιὰ μιὰ νέα ἔκδοση», *Graeco- Arabica* 1 (1982), σσ. 105-130· «Οἱ ἔντυπες νεοελληνικὲς μεταφράσεις τοῦ 18. αἰ.: Παρατηρήσεις καὶ ἀποτιμήσεις», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 32/6 (1982), σσ. 229-237· «Δύο ἀβιβλιογράφητες ἐκδόσεις: *Μυθολογικὸν Συντίπα* (1755) - *Ἀραβικὸν Μυθολογικὸν* (1846)», Ἑλληνικὰ 34 (1982-3) [1984], σσ. 494-498· «Ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἀσία ὡς τὴν Ἀνδαλουσία: Δείγματα τῆς λογοτεχνίας τοῦ Ἀραβικοῦ Μεσαίωνα στὴν Ἑλλάδα τοῦ Μεσοπολέμου, Ι (*Συντίπας ἢ Οἱ Πανουργίες καὶ οἱ Μηχανορραφίες τῶν Γυναικῶν*, μετάφρ. Κ. Τρικογλίδη, Ἀθήνα 1982), ΙΙ (*Τὸ Περιβόλι τῆς Ἀγάπης* (*Ἄγνωστου Ἄραβα ποιητῆ*), μετάφρ. Κ. Τρικογλίδη, Ἀθήνα 1982)», *Διαβάζω* 73 (1983), σσ. 50-55 καὶ 74 (1983), σσ. 53-56· «Λεπτομέρειες στὴν τοιχογραφία τοῦ παλαιστινιακοῦ ἀγώνα, μέσω μιᾶς κυπριακῆς περιδιάβασης (*Σύγχρονοι Παλαιστίνιοι πεζογράφοι,* Ἐπιλογὴ-μετάφρ. Ντίνα Κατσούρη, Ἀθήνα 1983»), *Διαβάζω* 85 (1984), σσ. 56-61· «Ἡ πρώτη ἔντυπη ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς διήγησης *Alf layla wa-layla* (*Χίλιες καὶ Μία Νύχτες*), *Graeco-Arabica* 3 (1984), σσ. 213-228· «Modern Greek Orientalism

καὶ ἀνύπαρκτη ἡ τουρκικὴ συμμετοχὴ στὴν προεπαναστατικὴ λογοτεχνία.[8]

---

and Literary Responces to the Arabic East (18th Century-ca. 1830)», στὸν τόμο A. Moala (ἐπιμ.), *Orient et Lumières. Colloque de Lattaquié 29 septembre - 2 octobre 1986*, Γκρενόμπλ. 1987, σσ. 75-83· «Modern Greek Orientalism: A Preliminary Survey of Literary Responses to the Arab World», *Modern Greek Studies Yearbook* 3 (1987) [1988], σσ. 75-97· «Translations of Eastern "Novels" and their Influence on Late Byzantine and Modern Greek Fiction (11th-18th Centuries)», στὸν τόμο R. Beaton (ἐπιμ.), *The Greek Novel AD 1-1985*, Λονδίνο-Νέα Ὑόρκη-Sydney 1988, σσ. 156-166· «Νεοελληνικὸς Ἀνατολισμός: Συνέχεια καὶ ἀσυνέχεια στὶς γραμματειακὲς προσεγγίσεις τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου», στὸν τόμο *Μνήμη Λίνου Πολίτη*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 157-165· *Τὰ Παραμύθια τῆς Χαλιμᾶς*, τόμ. Α΄-Δ΄, Ἀθήνα 1988-1994· «The Discontinuity of Greek Literary Responses to the Arab World (18th - 20th Centuries)», *Journal of Modern Greek Studies* 7,1 (1989), σσ. 65-76· «1790-1800: Γέννηση, ἀναβίωση, ἀνατροφοδότηση ἢ ἐπανεκτίμηση τῆς ἑλληνικῆς ἐρωτικῆς πλασματικῆς πεζογραφίας;», *Σύγκριση/Comparaison* 2-3 (1991), σσ. 53-62· «Νεοελληνικὴ πεζογραφία μὲ ἀνατολικὴ προέλευση καὶ ἡ ἀναβίωση τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφικῆς μυθοπλασίας στὸν 18ο αἰώνα», *Graeco-Arabica* 5 (1993), σσ. 287-293· «Ὄψεις τοῦ νεοελληνικοῦ "ἀνατολισμοῦ": Ἡ συμβολὴ τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν τῆς Αἰγύπτου», στὸν τόμο Πολιτιστικὲς Ὑπηρεσίες Ὑπουργείου Παιδείας [Κύπρου] (ἐπιμ.), *Πρακτικὰ Συμποσίου "Οἱ Κύπριοι λογοτέχνες τῆς Αἰγύπτου" (Λευκωσία, 11-12 Ἀπριλίου 1991)*, Λευκωσία 1993, σσ. 29-48· «Traduzioni neogreche del XVIII secolo: l'italiano come lingua veicolare» (μτφρ. A. Gentilini), στὸν τόμο M. Vitti (ἐπιμ.), *Testi letterari italiani tradotti in greco (dal '500 ad oggi)*, Βιτέρμπο 1994, σσ. 139-152· «Νεοελληνικὴ ἀφηγηματικὴ λογοτεχνία καὶ ξένες παραδόσεις. Ἡ ποικιλία τῶν "ἀνατολικῶν" καὶ "δυτικῶν" συμβολῶν κατὰ τὸν 18ο αἰώνα», στὸν τόμο *Πρακτικὰ Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Συγκριτικῆς Γραμματολογίας. Σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς μὲ τὶς ξένες λογοτεχνίες, 28.11-1.12.1991*, Ἀθήνα 1995, σσ. 67-83· «Ἀβιβλιογράφητες ἐκδόσεις τοῦ *Νασρεντὶν Χότζα* (Σμύρνη 1848, Ἀθήνα 1860, 1861)», *Ἑλληνικὰ* 45 (1995), σσ. 362-371· «Ἡ σπασμωδικὴ συγκριτικὴ γραμματολογία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ "γραικοτουρκικὴ" διασκευὴ τοῦ *Πολυπαθοῦς* τοῦ Γρ. Παλαιολόγου», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 11 (1995-1996), σσ. 125-136· «Ἀπὸ τὰ *Ἔρωτος ἀποτελέσματα* τοῦ Ἰ. Καρατζᾶ ὡς τὸν *Θέρσανδρο* τοῦ Ἐ. Φραγκούδη: στὶς ἀπαρχὲς τῆς Νεοελληνικῆς καὶ τῆς νεότερης Κυπριακῆς πεζογραφίας», *Σημεῖο* 4 (1996 [1997]), σσ. 111-136· «Ὀθωμανικὰ συμφραζόμενα τῆς ἑλληνικῆς ἔντυπης πεζογραφίας. Ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Παλαιολόγο ὡς τὸν Εὐαγγελινὸ Μισαηλίδη», στὸν τόμο N. Βαγενάς (ἐπιμ.), *Ἀπὸ τὸν Λέανδρο στὸν Λουκῆ Λάρα. Μελέτες γιὰ τὴν πεζογραφία τῆς περιόδου 1830-1880*, Ἡράκλειο 1997, σσ. 79-91.

Εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι ἀκόμη καὶ μείζονα ἔμμετρα νεοελληνικὰ ἔργα μὲ τουρκαλβανικὸ καὶ ἰσλαμικὸ προσανατολισμό, ὅπως ἡ λεγόμενη «Ἀληπασιάδα» τοῦ Χατζησεχρέτη (ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ.) πού, ὡς πρὸς τὸ μῆκος της, μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μόνο μὲ τὸν *Ἐρωτόκριτο* τοῦ καθολικοῦ βενετοκρητικοῦ Βιτσέντσου Κορνάρου καὶ μὲ τὴν *Ὀδύσεια* τοῦ ἄθεου ἀραβοκρητικοῦ Νίκου Καζαντζάκη, ἔμειναν ὡς σήμερα ἀνέκδοτα στὸ σύνολό τους καὶ σχεδὸν ἀσχολίαστα ἀπὸ τὴ νεότερη ἔρευνα, ἂν ἐξαιρέσουμε εὐάριθμες ἐργασίες ὁρισμένων ξένων ἐρευνητῶν καὶ τὴν ἔνθερμη προσοχὴ διεθνιστῶν πολιτῶν τοῦ κόσμου, ὅπως ὁ ὑπερρεαλιστὴς Νίκος Ἐγγονόπουλος.

8. Ἐλάχιστες, π.χ., ἀπὸ τὶς πρόσφατες ἐργασίες γιὰ τὰ λεγόμενα «φαναριώτικα στιχουργήματα» (καὶ τὶς ἀνθολογίες τους, βλ. παρακάτω, σημ. 24, καὶ *Μισμαγιά. Ἀνθολόγιο Φαναριώτικης ποίησης κατὰ τὴν ἔκδοση Ζήση Δαούτη...*, ἐπιμ. Ἄ. Φραντζῆ, Ἀθήνα 1993, καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιοκρισία μου στὰ *Ἑλληνικὰ* 43 (1993), σσ. 448-469) διερευνοῦν

Τὸ τεκμήριο ποὺ περιγράφω συνοπτικὰ ἐδῶ ἀλλάζει, νομίζω, τὴν εἰκόνα τῶν γνώσεών μας, τουλάχιστον σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὰ χρονολογικὰ καθέκαστα. Ἀπὸ ἀνέκδοτο ἀρχειακὸ ὑλικὸ προκύπτει ὅτι στὰ 1800, δηλαδὴ τὴν τελευταία χρονιὰ τοῦ 18ου αἰ., καὶ τριανταεννέα ὁλόκληρα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν μὴ αὐτοτελή, καὶ ὄχι καθαρὰ λογοτεχνική, ἀθηναϊκὴ ἔκδοση τῶν *Μύθων, μυθιστοριῶν καὶ διηγημάτων ἠθικῶν καὶ ἀστείων* τοῦ Βυζάντιου, δηλαδὴ τοῦ Κωνσταντινουπολίτη, ἀραβοθρεμμένου καὶ τουρκοθρεμμένου Δ. Κ. Χατζηασλάνη,[9] τυπώθηκε, ἢ ἦταν ἕτοιμη νὰ τυπωθεῖ, ἡ πρώτη αὐτοτελὴς μετάφραση ἔργου τῆς τουρκικῆς γραμματείας στὰ ἑλληνικά, καὶ μάλιστα στὸ παλαιότερο ἐνεργὸ κέντρο τῆς ἑλληνικῆς βιβλιοπαραγωγῆς, τὴ Βενετία, καί, πιθανότατα, στὸ σημαντικότατο τυπογραφεῖο τοῦ Πάνου Θεοδοσίου.

Πρόκειται γιὰ μιὰν ἔγγραφη βεβαίωση τῆς βενετικῆς λογοκρισίας ἀπὸ 13.9.1800, ποὺ σώζεται στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, στὴ σειρὰ τῶν Ἀναμορφωτῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάντοβας, ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν γνωστὸ γιὰ τὴ λογοκριτική, τυπογραφικὴ καὶ μεταφραστικὴ δραστηριότητά του λόγιο ἱερέα τῆς Βενετίας Ἰωάννη Λίτινο[10] καὶ ἀφορᾶ δύο ἑλληνικὲς

τὴν ἀναμφισβήτητη, γιὰ ὅποιον δεῖ συγκριτικὰ τὸ γνωστὸ ὑλικό, ἀμοιβαία σχέση τῶν νεοελληνικῶν μὲ τὰ ὀθωμανικὰ (τουρκικὰ κ.ἄ.) λυρικὰ ποιήματα καὶ τραγούδια τῆς ἐποχῆς, ἐνῶ ἐπιμένουν ἀπρόσφορα στὴ θεωρία τῆς δῆθεν ἄμεσης ἐπίδρασής τους ἀπὸ τὴ γαλλικὴ poésie fugitive.

9. Βλ. παραπάνω, σημ. 6.

10. A.S.V., *Riformatori dello Studio di Padova*, φ. 333, ἀρ. 592. Ἀμέσως πρὶν (ἀρ. 591) ὁ ἴδιος ἐντεταλμένος ἀναγνώστης, στὰ λατινικὰ καὶ μὲ τὴν ἴδια ἡμερομηνία (Εἰδοὶ Σεπτεμβρίου=13.9.1800· τὸ ἔγγραφο συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μεμονωμένες βεβαιώσεις τῆς βενετικῆς Συντεχνίας τῶν Βιβλιοπωλῶν καὶ Τυπογράφων, ὁρισμένες ἀπὸ τὶς ὁποῖες φέρουν τὴ χρονολογία 23.10.1800), προτείνει γιὰ ἔγκριση δεκατρεῖς λειτουργικές, θεολογικές, ἐγκυκλοπαιδικές, ἱστορικὲς καὶ λογοτεχνικὲς ἐκδόσεις τοῦ τυπογραφείου Θεοδοσίου, ἕνδεκα ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, ἀβιβλιογράφητες. Οἱ περισσότερες ἁπαντοῦν, πάντως, σὲ βιβλιοπωλικὸ κατάλογο τοῦ τυπογραφείου (1802· βλ. Τ. Ε. Σκλαβενίτης, «Βιβλιολογικὰ Α΄», *Μνήμων* 8 (1980-2), σσ. 337-369), πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἐκδόθηκαν· ἀνάμεσά τους, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς καθαυτὸ λειτουργικὲς καὶ θεολογικές, εἶναι καὶ ὁ *Νέος Παράδεισος*, *ὁ Χρονογράφος* τοῦ Ψευδοδωρόθεου —κάτι ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεση τοῦ Τ. Ε. Σκλαβενίτη, *ὅ.π.*, σ. 347, γιὰ λανθάνουσα ἔκδοση— καὶ οἱ ἑξῆς λογοτεχνικὲς ἐκδόσεις: τρίτομη ἔκδοση τῶν *Κωμωδιῶν* τοῦ Goldoni (ποὺ πιθανὸν ἀποτελεῖ ἐπανέκδοση τῶν βιενέζικων ἐκδόσεων τῶν Π. Λαμπανιτσιώτη καὶ Σπ. Βλαντῆ, βλ. A. Gentilini Grinzato, «In margine alla fortuna di Carlo Goldonii in Grecia», *Studi Goldoniani* 4 (1976), σσ. 173-174· στὸν κατάλογο τοῦ 1802 διευκρινίζεται ὅτι διατίθενται οἱ ἑξῆς κωμωδίες: *Ἡ στοχαστικὴ καὶ ὡραία χήρα· Ἡ ἀρετὴ τῆς Παμέλας· Διχόνοιαι πενθερᾶς καὶ νύφης*), ἐπανέκδοση τῶν βιενέζικων *Ἔρωτος ἀποτελέσματα* (ποὺ δὲν μνημονεύεται ἀπὸ τὸν M. Vitti, *Ι*** Κ****, *Ἔρωτος ἀποτελέσματα…*, Ἀθήνα [1]1989, σ. 40) καὶ τῆς βιενέζικης τετράτομης *Νέας Χαλιμᾶς* (στὸν κατάλογο τοῦ 1802: *Μυθολογικὸν Ἀραβικόν, ἤτοι ἐξακολούθησις τῆς Χαλιμᾶς εἰς τόμους 4*· βλ. *Τὰ Παραμύθια τῆς Χαλιμᾶς*, ὅ.π., σημ. 7, τ. Β΄, σ. 9*, καὶ τ. Γ΄, σ. 9*).

Γιὰ τὸν ζακυνθινὸ Ἰ. Λίτινο (ἢ Λιτίνο), ποὺ πρέπει νὰ πέθανε ἀνάμεσα στὰ 1806 καὶ

ἀβιβλιογράφητες ἔντυπες μεταφράσεις: τὴ γνωστὴ ἀπὸ τὶς ἀρκετές, ἀλλὰ συνήθως μὴ αὐτοτελεῖς, ἐκδόσεις της νεοελληνικὴ μετάφραση (ἤ, καλύτερα, παράφραση) ἀπὸ τὰ γαλλικὰ τοῦ ἔργου τοῦ Marmontel *Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων*,[11] καὶ μιὰν ἄγνωστη νεοελληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὰ τουρκικά, πού, κατὰ τὴ λατινικὴ διατύπωση τοῦ ἐγγράφου, τιτλοφορεῖται *Eventus Rhephae et Michrae* (βλ. εἰκ. 1):[12]

1809, καὶ ἦταν «πρύτανης» τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου στὴν Πάντοβα, «δημόσιος ἐπιθεωρητὴς» (Pubblico Revisore, Revisore) τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων στὴ βενετικὴ λογοκρισία ἀπὸ τὸ 1795 κ.ἑ., «βασιλικὸς/αὐτοκρατορικὸς λογοκριτὴς» ἢ «ἐπιθεωρητὴς» (Cencore Regio, Regio Revisore) στὰ χρόνια τῆς πρώτης αὐστριακῆς Κατοχῆς (1798-1806), ἀλλὰ καὶ λόγιος συγγραφέας (ὁ Καταρτζῆς, στὸν μεταφραστικὸ πρόλογό του στὴ μετάφραση τῶν *Πολιτικῶν* τοῦ G. Réal de Curban, βλ. Κ. Θ. Δημαρᾶς, ἐπιμ., *Δημήτριος Καταρτζῆς, Τὰ Εὑρισκόμενα*, Ἀθήνα 1970, σ. 315 σημ. 1, παινεύει τὸ ἔργο τοῦ «δασκάλου τῆς Μπάντοβας Λιτίνου» *Ἀσφαλὴς ὁδηγία τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς ζωῆς*, Πάντοβα [1]1774, [2]1784, γιὰ τὴν καλὴ «ρωμαΐκη» γλώσσα του· στὸν Λίτινο ἀποδίδεται, ἐπίσης, ἀπὸ μερικούς, καὶ τὸ *Σύνταγμα Γραφικῆς Θεολογίας*, Βενετία, Θεοδοσίου, 1795) καὶ ὁ πρῶτος Ἕλληνας μεταφραστὴς τοῦ John Locke ἀπὸ τὰ ἰταλικὰ (1796), βλ. Γ. Γ. Λαδᾶς-Α. Δ. Χατζηδῆμος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796-1799*, Ἀθήνα 1973, σ. 22· Θ. Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία (1466 ci. - 1800)*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1984, σ. 31 ἀρ. 355, 267 ἀρ. 3617, 3618, 3623· Γ. Βελουδῆς, *Τὸ ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τῶν Γλυκήδων στὴ Βενετία (1670-1854)*..., Ἀθήνα 1987, σσ. 82, 89, 143, 169 σημ. 182, 328-330 καὶ Paschalis M. Kitromilides, «John Locke and the Greek Intellectual Tradition: An Episode in Locke's Reception in South-East Europe», στὸν τόμο G. A. J. Rogers (ἐπιμ.), *Locke's Philosophy*, Ὀξφόρδη 1994, σσ. 217-235 καὶ ἰδίως σσ. 226-227.

Γιὰ τὴ διαδικασία ἔγκρισης τῶν βενετικῶν ἐκδόσεων βλ. Γ. Βελουδῆς, *ὅ.π.*, καὶ Γ. Σ. Πλουμίδης, *Τὸ βενετικὸν τυπογραφεῖον τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πάνου Θεοδοσίου (1755-1824)*, Ἀθήνα 1969· βλ., ἐπίσης ὁρισμένες λεπτομέρειες ποὺ περιγράφονται στὸ σημείωμά μου «Πρόσθετα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἔγκριση τῆς *Ἱστορίας χρονολογικῆς*... τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ ἀπὸ τὴ βενετικὴ λογοκρισία» *Μικροφιλολογικά* 1 (Ἄνοιξη 1997), σσ. 3-9.

11. Γιὰ τὶς γνωστὲς προεπαναστατικὲς (καὶ χωρὶς ἐξαίρεση κεντροευρωπαϊκὲς) ἔντυπες ἑλληνικὲς ἐκδόσεις (Βιένη 1797, τμῆμα τοῦ *Ἠθικοῦ Τρίποδος* τοῦ Ρήγα· Πέστη 1811, αὐτοτελής, μαζὶ μὲ τὸ γαλλικὸ κείμενο· Ὀφένη [= Βούδα] 1815, τμῆμα τοῦ *Ἠθικοῦ Τρίποδος*) τῆς μετάφρασης τοῦ διάσημου ἀπὸ τὴν ἕκτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰ. κ.ἑ. γαλλικοῦ ἔργου («La Bergère des Alpes», μιᾶς ἀπὸ τὶς ἱστορίες τῶν *Contes moraux*) βλ. Γ. Γ. Λαδᾶς-Α. Δ. Χατζηδῆμος, *ὅ.π.*, σημ. 10, σσ. 76-81 (ἀρ. 67)· Θ. Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1984, ἀρ. 4799· Δ. Σ. Γκίνης-Β. Γ. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, 1800-1863*..., τόμ. 1, Ἀθήνα 1939, σσ. 107-108, 141 (ἀρ. 654, 877)· Λ. Βρανούσης, «Ρήγας καὶ Marmontel», στὸν τόμο *Ἑλληνογαλλικά. Ἀφιέρωμα στὸν Roger Milliex*..., Ἀθήνα 1990, σσ. 121-157 (τὸ ἄλυτο, στὸ μελέτημα τοῦ Λ. Βρανούση, *ὅ.π.*, σ. 152, σημ. 45, ζήτημα τῆς διάθεσης ἀντιτύπων τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης στὴ Βενετία πρὶν ἀπὸ τὸ 1812 λύνεται τώρα, μὲ τὴ βάσιμη ἔνδειξη ὅτι ὑπῆρχε βενετικὴ ἔκδοση τοῦ 1800).

12. Δημοσιεύω τὸ κείμενο μαζὶ μὲ δική μου μετάφραση. Σημειώνω ὅτι στὸ λατινικὸ πρωτότυπο ἁπαντᾶ ἡ ἰδιαίτερα σπάνια ἀναφορὰ στὴν Ὀρθόδοξη Ὀρησκεία (ἐνῶ στὸ ἀμέσως προηγούμενο ἔγγραφο τοῦ ἴδιου λογοκριτῆ, *ὅ.π.*, σημ. 10, περιλαμβάνεται ἡ τυπικότερη καὶ πολὺ εὐρύτερη ἀναφορὰ «...S(ancta) Religioni») καὶ ὅτι ὁ τίτλος τῆς μετάφρα-

Testor ac confirmo nihil contineri contrarium Orthodoxæ
Religioni, bonis moribus ac Princi<pi>bus in hisce
Libris: primi titulus est *La pastorella delle Alpi*
e Gallico sermone in Græcum translati,
alterius, *Eventus Rhephæ et Michræ*
e Turcarum idiomate in Græcum translati.
Idus Sept(em)bris MD.CCC Venetiis.
Joannes Litinus C(ensor). R(egius).

[Μαρτυρῶ καὶ βεβαιώνω ὅτι τίποτε τὸ ἀντίθετο πρὸς τὴν Ὀρθόδοξη Θρησκεία, τὰ χρηστὰ ἤθη καὶ τοὺς Ἄρχοντες δὲν περιέχεται σὲ τοῦτα ἐδῶ τὰ Βιβλία: τίτλος τοῦ πρώτου, ποὺ εἶναι μεταφρασμένο ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ γλώσσα στὴν Ἑλληνική, εἶναι *Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων*· τοῦ δεύτερου, ποὺ εἶναι μεταφρασμένο ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ ἰδίωμα στὸ Ἑλληνικό, [τίτλος εἶναι] *Συμβεβηκός/Συμβεβηκότα τοῦ Ρηφά,-έ, -ί/Ρεφά,-έ,-ί καὶ τῆς Μιχρά,-έ,-ί.*
Στὶς εἰδοὺς τοῦ Σεπτεμβρίου 1800 στὴ Βενετία. Ἰωάννης Λίτινος, Β(ασιλικὸς) Λ(ογοκριτής).]

Δὲν γνωρίζουμε ἂν τελικὰ οἱ δύο αὐτὲς μεταφράσεις τυπώθηκαν καὶ κυκλοφόρησαν, κάτι ποὺ εἶναι πολὺ πιθανό, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν τύχη τῶν περισσότερων ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ ἐγκρίσεις τους σώζονται στὰ ἀρχεῖα τῆς βενετικῆς λογοκρισίας· στὴν περίπτωση αὐτή, καὶ τὰ δύο βιβλία πρέπει νὰ κυκλοφόρησαν μέσα στὸ 1800, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ διάστημα ποὺ χρειαζόταν συνήθως τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γιὰ τὴν ἐκτύπωση ἐντύπων μικροῦ ἢ μεσαίου μεγέθους.[13] Τὸ βέβαιο εἶναι πώς μὲ τὴ διπλὴ αὐτὴ μαρτυρία δὲν ἀποκτοῦμε μόνο ἕναν πρόσθετο δείκτη γιὰ τὴν εὐρύτερη ἀκτινοβολία ἑνὸς γνωστοῦ ἔργου, τῆς ἔμμετρης ἐρωτικῆς-ποιμενικῆς μυθιστορίας («ἠθικῆς διήγησης»: conte moral). *Ἡ βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων* (ἀφοῦ μαθαίνουμε, χάρη στὴν πιθανότατα δεύτερη αὐτή, ἀβιβλιογράφητη ἑλληνικὴ ἔκδοσή της, πώς εἴλκυσε ὄχι μόνον τὰ «νεοτερικότερα» ἐκδοτικὰ κέντρα τῆς Αὐστροουγγαρίας, μὰ καὶ τὴν «παραδοσιακότερη» Βενετία)· ἀποκτοῦμε καὶ τὴν πρώτη, γιὰ τὴν ὥρα, πληροφορία γιὰ μιὰ ἔντυπη νεοελληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὰ τουρ-

σης τῆς *Βοσκοπούλας τῶν Ἄλπεων* δὲν δίνεται στὰ λατινικά, ἀλλὰ στὰ ἰταλικά (μάλλον γιατὶ ἰταλικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου προϋπῆρχε καὶ ἦταν πασίγνωστη στὴ βενετικὴ βιβλιογρά)· πάντως, πιθανότατα, ἡ νεοελληνικὴ ἔκδοση δὲν ἀποτελεῖ καινούρια μεταφραστικὴ προσπάθεια, ἀλλὰ βενετικὴ ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν πρώτη, καὶ μὴ αὐτοτελὴ βιενέζικη ἔκδοση τοῦ Ρήγα (βλ. παραπάνω, σημ. 11).

13. Ἂν, φυσικά, τὰ δύο ἔντυπα εἶναι παρόμοια ὡς πρὸς τὸν ὄγκο. *Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων* κυμαίνεται, στὶς πρῶτες βιβλιογραφημένες ἐκδόσεις της, ἀνάμεσα στὶς 60 καὶ τὶς 80 σελίδες. Πάντως καὶ ὀγκωδέστερες ἐκδόσεις (τοῦ τυπογραφείου Θεοδοσίου) ποὺ ἐγκρίνονται τὴν ἴδια ἡμερομηνία πρέπει νὰ τυπώθηκαν μέσα στὸ 1800 (βλ. παραπάνω, σημ. 10).

κικά, γιὰ τὴν ὁποία μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε, ἐδῶ, μερικὲς προκαταρκτικὲς προτάσεις καὶ εἰκασίες:

Ἡ διατύπωση καὶ ἡ δομὴ τοῦ τίτλου αὐτοῦ, ποὺ ταιριάζει σὲ λογοτεχνικὸ πιθανότατα ἔργο, ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεση πὼς ἡ μετάφραση ἀφορᾶ ὄχι μιὰν αὐτούσια λυρικὴ σύνθεση (τοῦ τύπου, π.χ., τοῦ ἀνατολίτικου ἐπαινετικοῦ-πολεμικοῦ ἢ ἀναμνηστικοῦ «κασιντέ» (ḳasīda, kaside), ἀλλὰ ἕνα ἀφηγηματικὸ σύνθεμα (τοῦ τύπου, π.χ., τοῦ πολύμορφου ἀνατολίτικου ḥikāya, ḥikāye): μιὰ συλλογὴ δύο ἱστοριῶν ἢ ἀφηγήσεων (τῆς μιᾶς γιὰ τὸ πρῶτο, καὶ τῆς ἄλλης γιὰ τὸ δεύτερο πρόσωπο τοῦ τίτλου) εἴτε, τὸ πιθανότερο, μιὰν ἑνιαία ἐρωτικὴ-περιπετειώδη ἀφήγηση (γιὰ τὰ δύο πρόσωπα τοῦ τίτλου)· ἂν ἰσχύει ἡ δεύτερη περίπτωση, φαίνεται νὰ ἀκολουθεῖται τὸ χνάρι τῶν τίτλων ποὺ εἶχαν οἱ περισσότερες ἐρωτικὲς-περιπετειώδεις μυθιστορίες/μυθιστορήματα μὲ ἀρχαία, μεσαιωνικὴ καὶ νεότερη προέλευση, πού, γιὰ τὸν νέο ἑλληνισμὸ καὶ τοὺς λαοὺς τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, εἶχαν ξανάρθει στὴ χειρόγραφη καὶ ἔντυπη μόδα ἀπὸ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰ. κ.ἐ.,[14] καὶ συνήθως πρόβαλλαν τὰ δύο κύρια ὀνόματα ἑνὸς ἐρωτικοῦ ζευγαριοῦ. Ἔτσι τὸ πιθανότερο εἶναι πὼς οἱ δύο λατινικὲς γενικὲς *Rhephæ*, *Michræ*, ἂν δὲν ἀποτελοῦν προσωποποιήσεις ὀθωμανικῶν προσηγορικῶν ὀνομάτων,[15] ἀποδίδουν, κατὰ τὴ συνηθισμένη σειρὰ τῶν μυθιστορικῶν τίτλων, ἕνα ἀρσενικὸ καὶ ἕνα θηλυκὸ κύριο ὄνομα, ἐνῶ ἡ πολύσημη πρώτη λέξη τοῦ τίτλου, *Eventus*, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ὀνομαστικὴ ἑνικοῦ εἴτε πληθυντικοῦ, ἀποδίδει μάλλον τὴ συνηθισμένη ὡς πρώτη λέξη τίτλων σὲ πεζές, ἐρωτικὲς ἢ περιπετειώδεις ἀφηγήσεις τῆς ἐποχῆς (ὅπως, π.χ., στὶς ὁμώνυμες ἱστορίες τοῦ περίφημου, στὰ χρόνια αὐτά, *Ἀραβικοῦ Μυθολογικοῦ*, 1757-62 κ.ἐ., καὶ τῆς συνέχειάς του, τῆς *Νέας Χαλιμᾶς*, 1791-4 κ.ἐ.) ἔνδειξη *Συμβεβηκὸς/Συμβεβηκότα* (=Συμβὰν/Συμβάντα/Ἱστορία)· ἀναμενόμενη, σὲ μιὰ ἐρωτικὴ ἱστορία ἢ συλλογὴ ἐρωτικῶν ἱστοριῶν, θὰ ἦταν καὶ μιὰ

---

14. Γιὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰ., καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ προσπάθεια τοῦ Κοραῆ, βλ., πρόχειρα, τὸ ἄρθρο μου «1790-1800: Γέννηση, ἀναβίωση, ἀνατροφοδότηση ἢ ἐπανεκτίμηση τῆς ἑλληνικῆς ἐρωτικῆς πλασματικῆς πεζογραφίας;», *ὅ.π.* (σημ. 7), ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Τὸ ἐκλεκτικό, ἀλλὰ σοφό, συνταίριασμα τῶν προτιμήσεων τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς γιὰ τὸ ἀρχαιοελληνικό, τὸ βυζαντινό/μεσαιωνικό, τὸ δυτικοευρωπαϊκὸ καὶ τὸ ἀνατολικὸ νοβελιστικὸ ὑλικὸ (μυθιστορία, μυθιστόρημα, διήγημα) μόλις τώρα ἀρχίζει νὰ διερευνᾶται οὐσιαστικότερα.

Στὴ νεοελληνικὴ παράδοση δὲν ἔλειπαν, βέβαια, καὶ οἱ τίτλοι μὲ ἕνα κύριο ὄνομα (συνήθως τοῦ ἀρσενικοῦ πρωταγωνιστῆ, στὶς ποιητικὲς καὶ πεζὲς μυθιστορίες, πρβ. *Ἐρωτόκριτος* κ.ἄ., ἢ τῆς θηλυκῆς πρωταγωνίστριας, στὰ θεατρικὰ ἔργα, πρβ. *Ἐρωφίλη*, *Πανώρια* κ.ἄ.), καὶ ἀνάλογη συνήθεια τείνει νὰ ἐπικρατήσει ἀργότερα, στὰ χρόνια τοῦ ρομαντισμοῦ (*Λέανδρος*, *Μεγακλῆς*, *Θέρσανδρος*, *Χαριτίνη*, κ.ἄ.). Οἱ περιπτώσεις, ὅμως, αὐτὲς δὲν ἀποτελοῦν τὸν κανόνα στὴν παραγωγὴ τοῦ 18ου αἰ.

15. Πρβ., π.χ., γιὰ τὸ πρῶτο τὰ refāh (ἄνεση, πολυτέλεια, καλοπέρασης), refī (ὑψηλός, ἐξέχων, διάσημος), καὶ γιὰ τὸ δεύτερο τὸ mihir/mihri (ἥλιος, ἀγάπη, ἀφοσίωση).

ἄλλη σημασία τοῦ *Eventus*: *Ἀποτέλεσμα/Ἀποτελέσματα* (= Κατάληξη/Ὁλοκλήρωση), ποὺ θὰ ἦταν ἐξίσου ταιριαστὴ σ' ἕναν τίτλο, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία τῆς συλλογῆς πεζῶν ἐρωτικῶν διηγημάτων *Ἔρωτος ἀποτελέσματα* (1792 κ.ἑ.), ἂν καὶ ὁ διαφορετικὸς τρόπος λατινικῆς ἀπόδοσης τοῦ τελευταίου αὐτοῦ τίτλου ἀπὸ τὸν ἴδιο λογοκριτὴ σὲ ἄλλο, σύγχρονο ἔγγραφο *(Cupidinis effectus)* κάμνει τὴ δεύτερη αὐτὴ δυνατότητα λιγότερο πιθανή.[16]

Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα οἱ ὑποθέσεις μας δὲν μποροῦν παρὰ νὰ κινηθοῦν σὲ ἀκόμη πιὸ ὀλισθηρὸ ἔδαφος.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ, π.χ., τὴ μορφὴ τοῦ κειμένου (ἔμμετρο, πεζό, πεζὸ μὲ ἔνθετα ἢ παρεμβαλλόμενα στιχουργήματα;) θὰ εἰκάζαμε ὅτι, ἀφοῦ εἶναι δηλωμένη ἡ ἀπευθείας ἀνατολικὴ προέλευση, τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ μὴν ἔχουμε ἀμιγὴ ἔμμετρη[17] ἢ πεζὴ[18] διήγηση, ἀλλὰ τὸ μικτὸ καὶ ἀγαπητὸ εἶδος ποὺ γνωρίζουμε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1790 κ.ἑ.) ἀπὸ μεταφρασμένα ἢ πρωτότυπα ὁμόλογα κατὰ τεκμήριο ἔργα, ἔντυπα *(Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν, Ἔρωτος ἀποτελέσματα)* καὶ μὴ (ἀνώνυμη, ἀποσπασματικὰ παραδομένη φαναριώτικη ἐρωτικὴ ἱστορία, ποὺ ἀνακοινώθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸν Δ. Ι. Πολέμη).[19]

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸ γραμματειακὸ εἶδος τοῦ κειμένου θὰ εἰκάζαμε πὼς τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ ἀνήκει εἴτε στὴν ἱστορικὴ ἢ «ψευδοϊστορικὴ» καὶ ἀνεκδοτικὴ διήγηση γιὰ τὸν βίο καὶ τὶς περιπέτειες ὑπαρκτῶν ἢ θεωρούμενων ὡς ὑπαρκτῶν προσώπων, εἴτε στὴν ἐξίσου συνηθισμένη, ἀμιγέστερα πλασματικὴ (μυθιστορικὴ) ἐρωτικὴ-περιπετειώδη διήγηση·[20] ἄλλωστε τὰ δύο

---

16. A.S.V., *Riformatori dello Studio de Padova*, φ. 333, ἀρ. 591, *ὅ.π.* (σημ. 10).

Θυμίζω, ἐπίσης, πὼς κύριο ὄνομα πρωταγωνιστῆ σὲ γενική, συνοδευόμενο ἀπὸ ὀνομαστικὴ πληθυντικοῦ, ἀπαντᾶ καὶ στὸν τίτλο τοῦ πεζοῦ, περιπετειώδους-δοκιμακοῦ «μυθιστορήματος» *Φιλοθέου πάρεργα* (1716-8) τοῦ Νικόλαου Μαυροκορδάτου, ποὺ πρωτοτυπώνεται ἐπίσης τὸ 1800, στὴ Βιέννη.

17. Ὅπως, π.χ., *Ἡ Βοσκοπούλα τῶν Ἄλπεων*, ἔμμετρη ἑλληνικὴ μετάφραση σὲ τροχαϊκοὺς δεκαπεντασύλλαβους μὲ ἔνθετα (φαναριώτικα) «τραγούδια» σὲ ποικίλα μέτρα, ποὺ ἀποδίδει ἀπευθείας ἀπὸ τὰ γαλλικὰ τὴν πεζὴ «ἠθικὴ διήγηση» τοῦ ἀβᾶ Marmontel.

18. Ὅπως, π.χ., τὸ *Ἀραβικὸν Μυθολογικὸν* καὶ ἡ *Νέα Χαλιμά*, πεζὲς ἑλληνικὲς μεταφράσεις, ποὺ ἀποδίδουν, μέσω ἰταλικῶν ἐνδιαμέσων, τὴν ἀποκλειστικὰ πεζὴ μορφὴ τῶν γαλλικῶν *Mille et une nuits*, *Mille et un jours* τῶν Galland καὶ Pétis de la Croix, οἱ ὁποῖοι δὲν διατήρησαν τὴ μικτὴ μορφὴ τῶν ἀραβικῶν καὶ ἀνατολικῶν προτύπων τους.

19. Γιὰ τὴν πρόδρομη αὐτὴ ἀνακοίνωση βλ. τὸν τόμο *Ἀπὸ τὸν* Λέανδρο *στὸν* Λουκῆ Λάρα..., ὅ.π. (σημ. 7), σσ. 315-343 («Ἕνα αἰσθηματικὸ ἀφήγημα τοῦ 1793»).

20. Γιὰ τὸ συνήθως μικτό, μορφικά, εἶδος ḥikāya (καὶ κάποιες κατηγορίες του, π.χ. sergüzeşt κ.ἄ.) βλ. τὸ σχετικὸ ἄρθρο στὴ νέα ἔκδοση τῆς *Ἐγκυκλοπαίδειας τοῦ Ἰσλὰμ* (H. A. R. Gibb, κ.ἄ. καί, ἀργότερα, E. Bosworth κ.ἄ., ἐπιμ., *The Encyclopaedia of Islam/ Encyclopédie de l'Islam*, Λέιντεν/Παρίσι 1960 κ.ἑ. [στὸ ἑξῆς: *²EI*], τόμ. 3, ἀνατύπ. 1986, σσ. 366-378), καθὼς καὶ τὴ βιβλιογραφία ποὺ περιλαμβάνεται στὰ ἄρθρα μου «Ἡ σπασμωδικὴ συγκριτικὴ γραμματολογία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ...», «Ἀπὸ τὰ *Ἔρωτος ἀποτελέσματα* τοῦ Ἰ. Καρατζᾶ ὡς τὸν *Θέρσανδρο* τοῦ Ε. Φραγκούδη...», «Ὀθωμανικὰ συμφραζόμενα τῆς ἑλληνικῆς ἔντυπης πεζογραφίας...», *ὅ.π.* (σημ. 7).

αὐτὰ εἴδη συχνὰ ἀλληλεπηρεάζονται ἢ καὶ συμφύρονται, ὄχι μόνο στὴν τουρκικὴ ρεαλιστικὴ ἢ ρομαντικὴ λογοτεχνία τῶν «βιογραφιῶν» γιὰ ἐραστὲς-ποιητές («ἀσίκηδες», 'āshik, âşık), ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες μεσαιωνικὲς καὶ νεότερες γραμματεῖες, ὅπως ἡ ἑλληνική (ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν λογοτεχνικῶν πραγματεύσεων γιὰ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο, τὸν Βασίλειο Διγενὴ Ἀκρίτη, τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Βελισάριο κ.ἄ.).

Τέλος, σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὰ πρόσωπα τοῦ τίτλου καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἑνιαίας ἀφήγησης, ἢ τῶν δύο ἀφηγήσεων, ποὺ πρέπει νὰ περιλάμβανε ἡ μετάφραση, θὰ εἰκάζαμε τὰ ἑξῆς:

Ἂν τὰ ὀνόματα αὐτὰ δὲν παραπέμπουν σὲ πλασματικὰ ἢ καθαρὰ λογοτεχνικὰ πρόσωπα, ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς στὸν ὀθωμανικὸ ἱστορικὸ (καὶ γραμματειακὸ) χῶρο πρὶν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ. δὲν εἶναι πολλὰ τὰ γνωστὰ πρόσωπα ποὺ τὰ φέρουν, καὶ ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ διεκδικήσουν, μὲ τὴν προσωπικότητα ἢ τὸ ἔργο τους, τὴ μνημείωση σὲ κείμενα κατὰ τεκμήριο λογοτεχνικά. Ἀπὸ τὰ πρόσωπα αὐτὰ ξεχωρίζουν ὁ ποιητὴς καὶ μυστικιστὴς στοχαστὴς τοῦ τέλους τοῦ 14ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰ. Refī'ī (Ρεφὶ) ἢ Rifā'ī (Ριφαΐ) καὶ ἡ λυρικὴ ποιήτρια τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰ. καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰ. Mihr-i Māh/Mihr-u-Māh, ἐπονομαζόμενη καὶ Fahrünnisa, ἀλλὰ γνωστότερη ὡς Mihrī Hanım ἢ Mihrī Khātūn/Hatun (Μιχρὶ Χατούν).[21]

Ὁ πρῶτος, γιὰ τὸν ὁποῖο γνωρίζουμε λίγα στοιχεῖα, κυρίως ἀπὸ τὶς αὐτοβιογραφικὲς παρεκβάσεις τῶν ἔργων του γιὰ τὴν περίοδο τῆς μαθητείας του, τὴν ἀποφασιστικὴ συνάντησή του μὲ τὸν δάσκαλό του Nesīmī, καὶ τὴν ἀποστολή του νὰ διαδώσει στὰ τουρκικὰ τὴν (ἰσλαμικὴ) ἀλήθεια στοὺς κατοίκους τῆς Ρωμανίας (τῆς βυζαντινῆς Μικρᾶς Ἀσίας), ἦταν ὁ σημαντικότερος, ὕστερα ἀπὸ τὸν Nesīmī, φιλοσοφικὸς-θρησκευτικὸς ποιητὴς καὶ

---

21. Ἄλλα γνωστὰ ὁμώνυμα πρόσωπα, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι ὑποψήφια γιὰ τὶς διερευνήσεις μας, εἶναι: ἀφενὸς ὁ πολὺ γνωστός, σύγχρονος μὲ τὴ Mihrī Khātūn, ὀθωμανὸς ἀνακρεοντικὸς καὶ βακχικὸς ποιητὴς Rewānī/Revani (βλ. ²*EI*, τόμ. 8, 1994, σσ. 506-507), ποὺ θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ συνδυαστεῖ μὲ αὐτήν, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἠχητικὴ διαφοροποίηση τοῦ ὀνόματός του (σὲ σχέση μὲ τὸν τύπο τῆς γενικῆς ποὺ σημειώνει ὁ Ἰ. Λίτινος: Rhephæ-Rhevanæ)· ἀφετέρου, πρόσωπα ποὺ δὲν συνδέθηκαν, ἀπ' ὅσο ξέρω, μὲ θρύλους ἢ λογοτεχνικὲς ἀτηχήσεις, ὅπως ἡ κόρη τοῦ Σουλεϊμὰν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς Mihr-u-māh ἢ Mihr-i Māh Sulṭān (16ος αἰ., πέθ. στὶς 25.1.1578), ποὺ ἦταν διάσημη περισσότερο γιὰ τὰ θρησκευτικά της κτίσματα καὶ λιγότερο γιὰ τὸν ἄτυχο γάμο της μὲ τὸν μεγάλο βεζίρη Rustem πασά, καὶ ὁ πολὺ μεταγενέστερος, ἐλάσσων ποιητὴς τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰ. Aḥmed Refī'ā Efendi (βλ. τὰ ὁμώνυμα λήμματα στὴν ²*EI*, στὴν *EI*, M. Th. Houtsma κ.ἄ., ἐπιμ., *E. J. Brill's First Encyclopaedia of Islam 1913-1936*, ἀνατύπ. Λέιντεν-Νέα Ὑόρκη-Κοπεγχάγη-Κολωνία 1987, τόμ. 5, σ. 485, καὶ στοῦ E. J. W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, ἀνατύπ. Λονδίνο 1965, τόμ. 4, σ. 211 κ.ἑ.). Φυσικά, τὰ ὀθωμανικὰ καὶ τὰ περίπου ὁμόηχα ἢ παραπλήσια ἀραβικὰ ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα ἀφθονοῦν: Rafī', Rāfī'ī, Refet, Refī', Refik, Rifā'a, Rifā'ī/Rifā'ī, Rīfī κ.ἄ.

ἐκλαϊκευτὴς τῆς ὀσμανικῆς αἵρεσης τῶν Χουρουφήδων (Ḫurūfī,-iyya) ἡ ὁποία, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταδίωξή της ἀπὸ τοὺς σουνίτες, ἄσκησε εὐρύτερη ἐπίδραση μέσω τοῦ κινήματος τῶν Μπεκτασήδων (τὴν τολμηρὴ καὶ δαιδαλώδη συμβολικὴ τῶν Χουρουφήδων γιὰ τὰ ὀνόματα, τὰ γράμματα καὶ τοὺς ἀριθμοὺς τὴν ξανάφερνε πρόσφατα στὸ προσκήνιο τὸ μπορχεσικὸ μυθιστόρημα *Τὸ μαῦρο βιβλίο* τοῦ Orhan Pamuk).[22]

Γιὰ τὴ δεύτερη γνωρίζουμε περισσότερα βιογραφικὰ στοιχεῖα, καὶ τὸ ἔργο της ἔχει μελετηθεῖ περισσότερο.[23] Ἔζησε στὰ χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Μεχμὲτ Β΄ καὶ στὴν ἐποχὴ τῶν σημαντικῶν ποιητῶν Aḥmed πασᾶ, δεύτερου γιοῦ τοῦ Βαγιαζὶτ (πέθ. 1496), καὶ Nedjātī (πέθ. 1509), ἦταν μορφωμένη κόρη ἑνὸς καδῆ τῆς Ἀμάσειας καὶ στὴν πόλη αὐτὴ πέρασε ὅλα τὰ χρόνια της, μέσα σ' ἕνα περιβάλλον ποὺ ἐκτιμοῦσε καὶ καλλιεργοῦσε τὴ λυρικὴ καὶ ἐρωτικὴ ποίηση, καὶ δὲν ἀπέκλειε ἀπὸ αὐτὴν τὶς κοπέλες καὶ τὶς κυρίες τοῦ γυναικωνίτη· ἂν καὶ ἔγραψε ποιήματα παθιασμένης ὅσο καὶ κρυπτογραφημένης ἀγάπης καὶ κεραυνοβόλου ἔρωτα, κυρίως γιὰ τὶς φεγγαροφώτιστες νύχτες τῶν φλογερῶν της ἀναπολήσεων, καθὼς καὶ γενναίους στίχους ποὺ ὑπερασπίζονται τὶς γυναῖκες ἢ ἀφήνουν ἐλεύθερη καὶ ἀκαταπίεστη τὴν ἔκφραση τῆς γυναικείας ψυχῆς, δὲν ἔπαυε νὰ τονίζει τὸ ἁγνὸ καὶ ἐνάρετο αἴσθημά τους, καὶ λέγεται πώς, παρόλο ποὺ ἦταν ὡραία καὶ εἶχε ἐρωτικὸ ταμπεραμέντο, πέθανε, παρὰ τὶς ἀνατολίτικες συνήθειες, ἀνύμφευτη καὶ παρθένα, ἔχοντας ζήσει ζωὴ ἠθικὰ ἀνεπίληπτη· οἱ πλούσιες παραδόσεις ποὺ ἀφοροῦν αὐτὴ τὴ «Σαπφὼ τῶν Ὀθωμανῶν» (καὶ συμπεριλαμβάνονται ἀκόμη καὶ στὸ πολὺ γνωστὸ ταξιδιωτικὸ τοῦ Ewliyā Çelebi) ἀναφέρονται σὲ πολλοὺς σφοδροὺς ἔρωτές της (μὲ τὸν İskender Çelebi, γιὸ τοῦ περίφημου Sinān πασᾶ, μὲ τὸν ὀνομαστὸ συμπολίτη της καὶ ποιητὴ Mü'eyyed-zāde 'Abd al-Raḥmān Çelebi, μὲ τὸν ἐλάσσονα ποιητὴ Gūwahī, κ.ἄ.), ἀλλὰ καὶ σὲ αἰσθήματα ποὺ ἐνέπνευσε σὲ ἄλλους (ὅπως ὁ Ghiyās-ud-Din ἢ Paşa Çelebi). Τὰ ποιήματά της ἐντυπωσίαζαν πολὺ τοὺς συγχρόνους της,

---

22. Γιὰ τὸν Refī'ī βλ. E. J. W. Gibb, *ὅ.π.* (σημ. 21), τόμ. 1, σσ. 336 κ.ἑ., 369 κ.ἑ.· W. Björkman, «Die klassisch-osmanische Literatur», στῶν L. Bazin κ.ἄ. (ἐπιμ.), *Philologiae turcicae fundamenta*, τόμ. 2, Aquis Mattiacis [Wiesbaden] 1964, σ. 424, καὶ τὰ ὁμώνυμα ἄρθρα στὶς ἐγκυκλοπαίδειες *EI*, ὅ.π. (σημ. 21), τόμ. 3, σ. 1231· [2]*EI*, ὅ.π. (σημ. 20), τόμ. 8, σσ. 480-481 (ἄρθρα τοῦ W. Björkman), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*..., τόμ. 7, Κωνσταντινούπολη 1990, σ. 330.

23. Γιὰ τὴ Mihrī Ḫātūn (περ. 1456-ὕστερα ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1512) βλ.. Dora d'Istria, *La poésie des Ottomans*, Παρίσι [2]1877, σσ. 157-162· E. J. W. Gibb, *ὅ.π.* (σημ. 21), τόμ. 2, σσ. 123-135· W. Björkman, «Die klassisch-osmanische Literatur», *ὅ.π.* (σημ. 22), σσ. 435-436· A. Bombaci, *Histoire de la littérature turque* (μτφρ. I. Melikoff), Παρίσι 1988, σ. 277· τὰ ὁμώνυμα ἄρθρα στὶς ἐγκυκλοπαίδειες *EI*, ὅ.π. (σημ. 21), τόμ. 3, σσ. 565-566· [2]*EI*, ὅ.π. (σημ. 20), τόμ. 7, σσ. 23-24 (ἄρθρα τῶν Th. Menzel καὶ E. G. Ambros)· *Türk Ansiklopedisi*..., τόμ. 24, Ἄγκυρα 1976, σσ. 153-154· *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*..., τόμ. 6, Κωνσταντινούπολη 1985, σσ. 331-331· A. Özkırımlı (ἐπιμ.), *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, τόμ. 3, σσ. 853-854.

ἀλλὰ καὶ τὴν κατοπινὴ ὀθωμανικὴ παράδοση, πού, ὅπως καὶ ἡ σύγχρονη ἔρευνα, τὴ θεωρεῖ μιὰν ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ποιήτριες τῆς τουρκικῆς γραμματείας: μολονότι παρουσιάζουν καὶ ὀφειλὲς σὲ κάποιες ρητορικὲς συμβάσεις, διακρίνονται γιὰ τὴ φυσικότητα, τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν εἰλικρίνεια, τὴν αὐθορμησία, τὴ φρεσκάδα καὶ τὴ δύναμή τους.

Ὡστόσο, ἂν τὰ πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης ταυτίζονται μὲ τοὺς δύο αὐτοὺς ποιητὲς ποὺ ἀπέχουν ἕναν αἰώνα μεταξύ τους, καὶ ἄν, βέβαια, ἔχουμε ἑνιαία διήγηση ποὺ τοὺς ἐμπλέκει, καὶ ὄχι δύο ξεχωριστὲς ἱστορίες, τότε μένει νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ σύνδεσή τους. Ὀφείλεται, ἄραγε, σὲ ἄγνωστη, σὲ μᾶς, ἀναχρονιστικὴ σύναψη, στὴν ὁποία εἶχε ἤδη προχωρήσει ἡ προγενέστερη προφορικὴ ἢ χειρόγραφη ὀθωμανικὴ παράδοση, σύναψη ποὺ εὔλογα θὰ ἦταν γνωστὴ στοὺς μορφωμένους καὶ πολύγλωσσους Φαναριῶτες τοῦ Τουρκοκρατούμενου Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν Παραδουνάβειων Ἡγεμονιῶν, καλοὺς καὶ ἀπὸ πρῶτο χέρι γνῶστες τῶν ἀνατολικῶν λογοτεχνιῶν;[24] Ἢ μήπως ὀφείλεται σὲ νεότερη πρωτοβουλία σύνδεσης δύο «βίων», ἑνὸς ποιητῆ τῆς θείας καὶ μυστικῆς ἀγάπης καὶ μιᾶς ποιήτριας τοῦ ἀνθρώπινου καὶ διαχυτικοῦ ἔρωτα, σὲ ἠθικοδιδακτικὴ διήγηση ἢ διηγήσεις; Ὅπως καὶ νὰ ἔχει, μέσα στὴ δεκαετία ποὺ γνώρισε τὴν κορύφωση τῶν φαναριώτικων στιχουργημάτων καὶ ἀνθολογιῶν, τὴν ἔντυπη ἐπιτυχία τῶν ἐρωτικῶν-διδακτικῶν διηγημάτων τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Ἰωάννη Καρατζᾶ, καὶ τὴν πολύτομη συνέχεια τῶν Παραμυθιῶν τῆς Χαλιμᾶς, μιὰ συνδυαστικὴ ἢ ταυτόχρονη προβολὴ δύο αἰσθαντικῶν ὅσο καὶ «ἠθικὰ ἄκαμπτων» ποιητικῶν παραδειγμάτων τῆς ἐγχώριας (μικρασιατικῆς, ἔστω καὶ ὀθωμανικῆς) παράδοσης θὰ ἦταν κάτι ἀπόλυτα νοητό. Ἕνας τέτοιος κοινὸς ἄξονας φαίνεται, ἄλλωστε, πώς θὰ ἦταν ἀρκετὸς καὶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἑνὸς ἐπεκτατικοῦ βενετικοῦ τυπογραφείου τῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶναι ὁ οἶκος Θεοδοσίου στὰ 1800-1,[25] ποὺ ἴσως δὲν περιορίστηκε νὰ προχωρήσει σὲ ἀνατύπωση βιενέζικων ἐπιτυχιῶν, ὅπως οἱ κωμωδίες τοῦ Goldoni, τὰ *Ἔρωτος ἀποτελέσματα* καὶ ἡ *Νέα Χαλι-*

---

24. Ἀνάμεσα στὴ νεότερη βιβλιογραφία βλ. καὶ τὰ ἄρθρα τῶν Ν. Σβορώνου, «Μιὰ χειρόγραφη ἀνθολογία (μισμαγιὰ) μὲ τραγούδια ἑλληνικὰ καὶ τουρκικὰ καὶ δύο ἐθνικὰ στιχουργήματα», στὸν τόμο *Ἑλληνογαλλικά...*, ὅ.π. (σημ. 11), σσ. 599-621· M. Kappler, «I "Giovani Fanarioti" e le anthologie di canzoni ottomane», *Annali di* Cà Foscari 30 3/S. O. 22 (1991), σσ. 5-37.

25. Γιὰ τὴν ἐξαιρετικὰ μεγάλη αὔξηση τῶν ἐκδόσεων στὰ χρόνια αὐτὰ καὶ γιὰ τὴ σύγχρονη προσπάθεια ἀνακαίνισης τοῦ τυπογραφείου, ποὺ εἶχε διακριθεῖ καὶ παλαιότερα γιὰ τὸ ἄνοιγμά του καὶ στὸ μὴ ἑλληνόγλωσσο βιβλίο (σλαβικό, ἀρμενικό, «γραικοτουρκικὸ» καί, σποραδικά, «γραικολατινικὸ» καὶ ἰταλικό), βλ. Γ. Σ. Πλουμίδης, *ὅ.π.* (σημ. 10) σσ. 48, 93· πρβ., ἐπίσης, τὶς ἐργασίες μου «Νέα στοιχεῖα γιὰ ἑλληνικὰ ἔντυπα τοῦ 18. αἰώνα: Ἐνδείξεις τοῦ βενετικοῦ ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 22 (1984), σσ. 233-250· «Ξενόγλωσσες ἐκδόσεις ἑλληνικῶν τυπογραφείων τῆς Βενετίας. Συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν 18ο αἰώνα», *Ἑλληνικά* 41 (1990), σσ. 287-311.

μά,[26] ἀλλὰ σκέφτηκε καὶ νὰ συνδέσει τὴν ἀστικὴ Ἀμάσεια μὲ τὶς ποιμενικὲς Ἄλπεις, ἐκδίδοντας ταυτόχρονα μιὰ μετάφραση ἀπὸ τὰ τουρκικὰ καὶ τὴ μετάφραση τῆς γαλλικῆς *Βοσκοπούλας τῶν Ἄλπεων*, ἡ ὁποία ἦταν, σύμφωνα μὲ τὸ προλογικὸ σημείωμα τοῦ Ρήγα, συγγραφέα φλογεροῦ μὰ καὶ εὐαίσθητου ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴ διάσταση τῶν μεταφρασμάτων του, «Ἠθικὴ διήγησις... ἐν ᾗ ὡς <εἰς> ἔσοπτρον εἰκονίζεται ἡ γυναικεία σωφροσύνη».

Καὶ κάτι τελευταῖο: Ἂν καὶ ποιήματα τοῦ Refī'ī/Rifā'ī καὶ τῆς Mihrī Khātūn ἢ πληροφορίες γι' αὐτοὺς κυκλοφοροῦσαν μέσα στὴν τουρκικὴ χειρόγραφη παράδοση, σὲ χειρόγραφες ποιητικὲς ἀνθολογίες (μισμαγιές: macmu'a/mecmua) καὶ σὲ ἄλλα ἔργα (τὸ παλαιότερο γνωστὸ χφ τοῦ ταξιδιωτικοῦ τοῦ Ewliyā Çelebi εἶναι, π.χ., τοῦ 1770-1), κανένα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν δύο συγγραφέων καὶ καμιὰ διήγηση γιὰ κάποιον ἀπὸ αὐτοὺς δέν εἶχε ἐκδοθεῖ, ὥς τὸ 1800, στὸ πρωτότυπο ἢ σὲ ἄλλη γλώσσα. Ἂν, λοιπόν, τὰ κύρια ὀνόματα τοῦ τίτλου τῆς ἑλληνικῆς ἔκδοσης ποὺ ἐπισημάναμε παραπάνω ταυτίζονται μὲ τὰ δύο αὐτὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, ἡ ἀβιβλιογράφητη αὐτὴ καὶ λανθάνουσα σήμερα μετάφραση, ποὺ πιθανότατα ἐμπεριεῖχε καὶ ποιητικὸ ὑλικό, ἐνδέχεται νὰ ἀποτελεῖ ὄχι μόνον τὴν πρώτη ἑλληνικὴ ἔντυπη μετάφραση ἔργου/ἔργων τῆς τουρκικῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ καὶ τὴν πρώτη ἔντυπη μετάφραση κειμένων τῶν συγκεκριμένων ὀθωμανῶν ποιητῶν σὲ παγκόσμια κλίμακα, πολὺ πρὶν ἀπὸ ἄλλες μεταφράσεις τους ἢ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις ἔργων τους στὸ πρωτότυπο (1844 κ.ἑ.).

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

26. Βλ. παραπάνω, σημ. 10.

Testor ac confirmo nihil contineri contrarium Orthodoxæ Religioni, bonis moribus ac Principibus in hisce libris: primi titulus est La pappovella delle Elpi e Gallico sermone in Græcum translati, alterius, Euenus Rhephæ & Michræ e Trecarum idiomate in Græcum translati.

Idus Septbris MDCCC Venetiis.

Joannes Litinus C. R.

Εἰκ. 1: Ἡ ἔγγραφη βεβαίωση τῆς Βενετικῆς λογοκρισίας (13.9.1800)